

An Examination of the Relationship between the Class System and Public Education in the Sassanid Era

Mohammad Reza Shakiba¹ , Mohammad Hosein Heidari² , Jaber Eftekhari³ , and Akbar Rezaeifard⁴

1. PhD Student in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: mohammadrezashakiba9@gmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: mh.heidari@edu.ui.ac.ir
3. PhD Student in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: jaber.eftekhari@gmail.com
4. Assistant Professor, Department of Psychology and Counseling Education, Farhangian University, P.O. Box -888 56441 Tehran, Iran. Email: akbar.rezaeifard5528@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 28 September 2025
Received in revised form 28 November 2025
Accepted 02 January 2026
Available online 12 January 2026

Keywords:

Class System,
Sassanids,
Public Education,
Education

ABSTRACT

Objective: Limited research has examined the impact of the class system on public education during the Sassanid era, particularly concerning the education of the masses. During this period, pronounced class divisions led to inequalities in access to education. This study aims to elucidate the relationship between social classes and public education in the Sassanid era and to explore the consequences of such disparities.

Method: This qualitative study employs a descriptive-analytical approach. Historical data were collected and analyzed using credible sources to clarify how the class structure influenced educational policies.

Results: The findings indicate that public education in the Sassanid era was largely restricted to the elite and nobility, while the general population remained illiterate. Vocational training was primarily transmitted within families and tribes. The limited education provided to the masses by Zoroastrian priests (Mobeds) was mainly aimed at socialization and reinforcing class identity to maintain the existing social order.

Conclusions: The class system in Sassanid society engendered profound educational inequalities and contributed to the consolidation of social identities across different strata. These educational disparities not only challenged the ideal of equal education but also perpetuated the dominance of the upper classes and the passivity of the masses. This study underscores the role of social structures in shaping educational inequalities.

Cite this article: Shakiba, M. R., Heidari, M. H., Eftekhari, J., & Rezaeifard, A. (2026). An Examination of the Relationship between the Class System and Public Education in the Sassanid Era. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (Special Issue), 1-16. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043701.1071>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043701.1071>

Introduction

The education system of any society is one of the primary pillars for the transmission of culture and is dependent on factors such as religion, politics, and social structure. According to Émile Durkheim, the educational system is a product of the entire society's interaction, and its study enables the understanding of other social institutions. Furthermore, examining the history of education serves as a tool for comprehending both the present and the past. At the beginning of the third century AD, Iran consisted of scattered and internally conflicted territories. With the rise of the Sassanids (224–652 AD), Iran was unified under a centralized state. Sassanid society was founded on the two pillars of "blood and property" and possessed a rigid class system rooted in the Median era. In this system, the nobility and aristocrats were distinguished from the common people by their attire, privileges, and higher social status, and individuals were unable to change their social class.

This class system influenced all aspects of life, including education. In ancient Iran, the concept of public education in its modern sense did not exist; education was primarily reserved for the privileged classes. Despite the importance of this topic, few studies have comprehensively examined the impact of the class system on public education during the Sassanid era. Therefore, the present study, employing a descriptive analytical method, seeks to answer the question: What was the relationship between the class system and public education in the Sassanid era?.

Method

This qualitative study employs a descriptive-analytical approach. Historical data were collected and analyzed using credible sources to clarify how the class structure influenced educational policies.

Results

The findings indicate that public education in the Sassanid era was largely restricted to the elite and nobility, while the general population remained illiterate. Vocational training was primarily transmitted within families and tribes. The limited education provided to the masses by Zoroastrian priests (Mobeds) was mainly aimed at socialization and reinforcing class identity to maintain the existing social order.

Conclusions

Education has always been an ongoing and pervasive phenomenon throughout the history of ancient Iran. The rich historical tapestry of Iran and its distinguished geographical location situated at the crossroads of communication routes between the East and the West attest that this invaluable land repeatedly suffered from the invasions of foreign peoples. The victorious tribes consistently endeavored to impose their own values and ideologies upon the nation. Consequently, education and educational institutions played an irreplaceable role in transmitting the conquerors' thoughts to the masses. During the Sassanid era, in accordance with the tenets and beliefs of the Zoroastrian religion, a class system under religious and social control was firmly

established. Class-based oppression was imposed upon the common people, who had no choice but submission and acquiescence to the tyranny of the rulers and social injustice. Disobedience to the commands of the king and the Zoroastrian priests (Mobeds) was tantamount to defiance of divine ordinances. Corruption and nepotism within the state apparatus and the dominance of the clergy heightened public dissatisfaction, and discontent spread increasingly.

During this period, perhaps the beliefs and decisions of the clergy overshadowed the fundamental principles of Zoroastrianism, transforming Zoroastrian thought into the ideology of the Magi. While Zoroastrian doctrine recommended welcoming those who seek knowledge and art and teaching them what is appropriate, in practice, public education in its modern sense was non-existent; it was solely accessible to the nobility and privileged classes. The common people remained in complete illiteracy, deprived of the sciences and knowledge of their age. Limited exceptions did exist; if an individual from the lower classes demonstrated exceptional talent in a particular field, they could, by presenting this talent to the king, the courtiers, and the priests, ascend to the higher classes although this path was not accessible to many. Sassanid kings held the belief that ordinary people should not be appointed to important state affairs; therefore, they trained individuals from the privileged classes for civil and military responsibilities. The lower strata of society received their specific vocational training within the family and tribe and had no opportunity to benefit from state-provided education. Although for a brief period, kings such as Khosrow Anushirvan attempted to establish justice and equality in a conservative manner, due to the substantial influence of the Zoroastrian clergy, these efforts did not come to fruition. During this time, individuals recognized as elites, irrespective of their social class, had the possibility of changing class and moving from a lower to a higher stratum; however, the Zoroastrian clergy sometimes created obstacles along this path. For instance, in one historical account, a person from the lower classes who excelled in music sought to meet the king but was denied permission by the court minstrel. Upon learning that the king intended to travel, he climbed a tree and began to play music. The king, hearing his melody, ordered the caravan to halt; thus, the man was able to meet the king and attain his rightful position and rank. During this era, the class system and the influence of the privileged classes and the Zoroastrian clergy had erected a great wall between themselves and the masses a wall that also encompassed the educational system, such that education was not exempt from the prevailing discriminations.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

بررسی نسبت بین نظام طبقاتی و آموزش و پرورش عمومی در عهد ساسانی

محمد رضا شکبیا^۱، محمد حسین حیدری^۲✉، جابر افتخاری^۳، اکبر رضایی فرد^۴

۱. دانشجوی دکتری فلسفه‌ی تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
رایانامه: mohammadrezashakiba9@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: mh.heidari@edu.ui.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری فلسفه‌ی تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
رایانامه: jaber.eftekhari@gmail.com

۴. استادیار، گروه آموزش روانشناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۸-۵۶۴۴۱ تهران، ایران.
رایانامه: akbar.rezaeifard5528@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی،	هدف: پژوهش‌های اندکی به تأثیر نظام طبقاتی بر آموزش عمومی در عهد ساسانی، به‌ویژه برای توده مردم، پرداخته‌اند. در این دوران، اختلافات طبقاتی شدید، زمینه‌ساز نابرابری در دسترسی به تعلیم و تربیت شد. هدف این پژوهش، تبیین نسبت میان طبقات اجتماعی و آموزش عمومی در دوران ساسانی و بررسی پیامدهای این نابرابری‌هاست.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۲۲	روش پژوهش: این پژوهش از نوع کیفی و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. داده‌های تاریخی مرتبط گردآوری و با استفاده از منابع معتبر تحلیل شده‌اند تا چگونگی تأثیر ساختار طبقاتی بر سیاست‌های آموزشی روشن شود.
کلیدواژه‌ها: نظام طبقاتی، ساسانیان، آموزش عمومی، تعلیم	یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد آموزش عمومی در دوران ساسانی عمدتاً در انحصار خواص و نخبگان بود و توده مردم در بی‌سوادی به سر می‌بردند. آموزش‌های حرفه‌ای نیز درون خانواده و قبیله منتقل می‌شد. آموزش محدودی که توسط مغان به توده مردم ارائه می‌گردید، بیشتر در راستای جامعه‌پذیری و پذیراندن جایگاه طبقاتی به آنان برای حفظ وضع موجود بود.
	نتیجه‌گیری: نظام طبقاتی جامعه ساسانی نابرابری‌های جدی در آموزش ایجاد کرد و به تثبیت هویت اجتماعی طبقات مختلف انجامید. این تبعیض‌های آموزشی، هم‌چالشی برای برابری آموزشی بود و هم به تداوم سلطه طبقات بالا و انفعال توده مردم کمک کرد. پژوهش بر نقش ساختارهای اجتماعی در شکل‌دهی به نابرابری‌های آموزشی تأکید دارد.

استناد: شکبیا، محمد رضا؛ حیدری، محمد حسین؛ افتخاری، جابر و اکبر رضایی فرد. (۱۴۰۴). بررسی نسبت بین نظام طبقاتی و آموزش و پرورش عمومی در عهد ساسانی. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (ویژه نامه) ۴، ۱-۱۶.

<https://doi.org/10.22034/api.2026.2043701.1071>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043701.1071>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

بدون شک، یکی از ارکان مهم تکامل، توسعه و انتقال عناصر فرهنگی هر جامعه، نظام تعلیم و تربیت آن است. تکوین و تدوام سیستم‌های تربیتی اجتماع به عوامل مختلفی چون دین و مذهب، سیاست، سطح دانش و فرهنگ، و وضعیت صنعت وابسته است. اگر این نظام‌های تربیتی از این عوامل و علل سنتی جدا شوند، درک و شناخت آن‌ها غیر ممکن خواهد بود. هر جامعه و فرهنگ، نظام تعلیمی و تربیتی خاص خود را خلق می‌کند. به قول امیل دورکیم، نخستین نظریه‌پرداز مشهور درباره روابط میان آموزش و پرورش و جامعه، "نظام تربیت، در حقیقت محصول جامعه و نتیجه همکاری و تعامل کل اجتماع است، نه جنبه‌ای معین از آن". بر این اساس، ارزیابی نظام تعلیم و تربیت جامعه زمینه‌ساز آگاهی از سایر نهادهای اجتماعی نیز خواهد شد (درانی، ۱۳۹۲، ص ۸).

دورکیم در تبیین واقعیت تاریخ و پیوند حال با گذشته، بر این باور است که مطالعه تاریخ، در واقع، تجزیه و تحلیل حال است. زیرا تنها در گذشته قادر به شناسایی عناصر و عوامل سازنده حال هستیم. لذا گذشته، حوزه‌ای مناسب برای شناخت زمان حال و حتی آینده است و تاریخ تعلیم و تربیت بهترین ابزار برای این جستجو به شمار می‌آید. در مطالعه "گذشته" آموزش و پرورش، به ارزیابی و بررسی چپستی، چرایی و چگونگی سیر و روند تعلیم و تربیت، انواع و کارکرد سازمان‌ها و نهادها و نحوه شکل‌گیری و به کارگیری این نهادها در اجتماع پرداخته می‌شود. بنابراین، آگاهی از ضرورت‌ها و اصول تعریف‌شده بر آن‌ها و تغییرات و تحولاتی که در ادوار مختلف تاریخی حادث گردیده‌اند، بهترین روش برای درک و فهم آنچه اکنون موجود است و آنچه در گذشته بوده، می‌باشد (همان، ص ۹).

زندگی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در ادوار مختلف تاریخی نمادها و ویژگی‌های گوناگونی داشته است. حکومت‌های هر دوره، غالباً تحولات و تغییرات خاص فرهنگی و اجتماعی را پدید می‌آوردند. در ابتدای قرن سوم میلادی، ایران به مناطق و ایالات خودمختار و گاهی مستقل و پراکنده تشکیل شده بود که در راس هرم سلسله‌مراتب قدرت در آن‌ها فرماندهان و امیرانی از اشراف‌زادگان و ثروتمندان محلی، جانشینان خانواده‌های قدیمی قدرتمند ایرانی بودند. نزاع‌ها و درگیری‌های مداوم درون جامعه و گاهی در بیرون آن، موجب ضعف شدید ایران شده بود.

در آن اوان، با تجدید اتحاد ایرانیان از ناحیه‌ای دیگر از ایران به نام ایالات پارس، واقع در جنوب غربی، واقعه‌ای مهم در صفحات تاریخ کشور به نگارش درآمد. بر اساس کتب و نوشتارهای تاریخ‌نگاران هندی و سریانی، پارسیان از روزگاران قدیم آرزوی نابودی پارتیان را در سر می‌پروراندند و به دفعات با آن‌ها به جنگ و نزاع پرداختند، اما به دلیل ضعف خود، به پیروزی نمی‌رسیدند. با این حال، پارتیان به خاطر نبردها و نزاع‌های متوالی دچار ضعف شدند. پس از اطلاع پارسیان از این ضعف، آن‌ها بی‌درنگ به جنگی بزرگ با پارتیان پرداختند و موفق به شکست آن‌ها شدند. بر این اساس، حکومت پارتیان برای همیشه به پایان رسید و سلسله شاهنشاهی ساسانی از سال ۲۲۴ م تا سال ۶۵۲ م دوام یافت. در این دوران، نواحی و مناطق پارسی‌زبان دوباره در قالب دولتی متمرکز و مستقل، مشابه دوران هخامنشی، متحد شدند.

جامعه ایرانی در دوران ساسانی بر اساس دو رکن اساسی بنا شده بود: خون و ملک. طبق نوشته‌های تنسر، تعدادی بسیار قدرتمند از نجبا و اشراف از عامه مردم جدا می‌شدند. وجه تمایز آنان نسبت به عامه مردم، در لباس، مرکب، منزلت اجتماعی، باغ‌ها، همسران و دیگر تجملات زندگی مشاهده می‌شد. همچنین، این طبقه ممتاز از طریق پوشیدن لباس‌های ابریشمی و اقامت در کاخ‌های زیبا، و بهره‌مندی از زندگی آسوده و رفاه کامل نسبت به رعایا و بردگان متمایز می‌شدند.

در شاهنامه فردوسی، از پادشاهانی با تاج‌های طلایی و لباس‌های زربافت و کفش‌های چرمی فراوان سخن به میان آمده است که این نیز نشان‌دهنده امتیاز اشراف در جامعه ساسانی بود. علاوه بر این، طبقات اجتماعی در درجات و مراتب متفاوتی قرار داشتند و هر فرد در اجتماع دارای مرتبه و مقام ثابت و معین بود. از اصول اساسی سیاست دولت ساسانی این بود که هیچ‌کس نمی‌بایست خواستار تغییر یا ترفیع مقام خود باشد، مگر آنچه متناسب با نسب و تقدیر او بود.

این نظام طبقاتی که از دوران ماد آغاز شده بود، در دوران ساسانی به اوج خود رسید و تأثیر عمیقی بر روابط اجتماعی و مناسبات درون جامعه ساسانی گذاشت. پس از اقتدار مادها، آن‌ها ساخت کاخ‌ها، اختصاص لباس‌های خاص برای اعضای سلطنتی و ایجاد مرز میان خود

و توده مردم را آغاز کردند که به این ترتیب نظام طبقاتی به رسمیت شناخته شد. این نظام موجب شکل‌گیری ذهنیتی شد که حکمرانان و اعضای خاندان سلطنتی فراتر از توده مردم هستند و باید منزلت ایشان نسبت به دیگر افراد جامعه مضاعف باشد.

نظام طبقاتی تأثیرات زیادی بر جنبه‌های مختلف زندگی ایرانیان داشت که یکی از آن‌ها سیستم آموزشی بود. بررسی وضعیت آموزش عمومی و چگونگی شکل‌گیری نهادهای آموزشی در ایران باستان می‌تواند با توجه به وقایع سیاسی و نظامی آن دوران صورت گیرد. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که مفهوم تعلیم و تربیت عمومی به معنای امروزی در ایران باستان وجود نداشت و آنچه تحت عنوان آموزش عمومی مطرح می‌شد، بیشتر مختص طبقات ممتاز بود.

با این حال، در مطالعات پیشین درباره تأثیر نظام طبقاتی بر آموزش عمومی، به ندرت به تحلیل کامل این موضوع پرداخته شده و آن دسته از مطالعات نیز به جوانب مختلف این نظام توجه کرده‌اند. در این میان، کمتر مطالعه‌ای با نگاهی جامع و بر اساس مرور بررسی‌های قبلی، تصویر نسبتاً کاملی از کلیت عوامل نظام طبقاتی و تأثیرات آن بر آموزش عمومی در جامعه ساسانی ارائه می‌دهد. این موضوع، هدف پژوهش حاضر است که سعی دارد به آن پاسخ دهد.

با توجه به این توضیحات، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که چه نسبتی میان نظام طبقاتی و آموزش عمومی در عهد ساسانی وجود دارد؟ برای این منظور، این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی و تحلیل نظام طبقاتی تأثیرگذار بر آموزش عمومی پرداخته است. منظور از تحلیل در این پژوهش، جستجوی ارتباطات میان مفاهیم مختلف و بازشناسی روابط و شبکه‌های مفهومی آن‌ها است. با توجه به اینکه توصیف از کارکردهای روش تحلیل است، ابتدا توصیف دقیقی از موضوع مورد مطالعه انجام می‌شود و بر مبنای این توصیف، روابط میان مفاهیم استخراج می‌شود (باقری، سجادیه و توسلی، ۱۳۸۹).

پیشینه پژوهش

برخی پژوهش‌های انجام‌شده در رابطه با نظام طبقاتی که به موضوع پژوهش حاضر نزدیک می‌باشند، عبارتند از: ذوالنوری و پروانه (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان *طبقات اجتماعی ایران باستان (با تکیه بر عصر ساسانی)* نشان داده‌اند که در دوره ساسانی، به دلیل افزایش اصناف شهری، آمیختگی دین و سیاست، و تأکید مبلغان بر سنت‌های دینی، شکاف طبقاتی موجود میان مردم و دستگاه حاکمه به امری طبیعی تلقی شد. این مسئله به دلیل اینکه جنبه دینی و آسمانی به خود گرفت، موجب استمرار نظام استبدادی گردید.

گیلانی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان *تأملی بر جامعه طبقاتی عصر ساسانی و تلاوم آن در قرون اولیه اسلامی (با تکیه بر خاندان بختیشوع)* بیان می‌دارد که با وجود اینکه در بسیاری از منابع از عدم امکان تحرک طبقاتی در این دوره سخن گفته شده، شواهدی مبنی بر امکان تحرک و ارتقاء طبقاتی نیز وجود دارد. همچنین، جامعه طبقاتی عهد ساسانی بیشتر به منظور تخصص‌گرایی و هویت خاص هر طبقه مطرح بوده است.

حیبی‌نژاد (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان *مراکز آموزشی ایران در دوره ساسانی* بیان می‌کند که وجود اقوام متعدد در ایران و آمد و رفت حکومت‌های مختلف با فرهنگ‌های گوناگون، سبب شده بود در ایران، آموزش و پرورش نقش مهم و کلیدی را ایفا کند. به همین دلیل، در اعصار مختلف، به‌ویژه در عصر ساسانی، مراکز تعلیم و تربیت زیادی در گوشه و کنار کشور دایر گردید.

علیرغم اینکه در سال‌های اخیر توجه به نابرابری‌ها و شکاف‌های طبقاتی در امر تعلیم و تربیت روند فزاینده‌ای داشته و دستاوردهای ارزنده‌ای نیز حاصل شده است، اما بیشتر این مطالعات به بعد زمانی حال و آینده نزدیک پرداخته‌اند و هنوز کمبودها و نقایص زیادی در زمینه معرفی و تبیین مبانی تاریخی و فرهنگی این معضل تربیتی احساس می‌شود. از این رو، پژوهش در زمینه شناسایی ریشه‌های تاریخی تعلیم و تربیت طبقاتی و توجه به آن‌ها از اهمیت بسزایی برخوردار است. در این میان، انجام پژوهش در زمینه شناسایی ریشه‌ها و مبانی تعلیم و تربیت طبقاتی در عصر ساسانی که سردمدار نظام طبقاتی سیستماتیک در اجتماع آن دوران بوده، خالی از فایده نیست.

نظام طبقاتی در جامعه ساسانی

نظام طبقاتی که از دوران حکومت ماد آغاز شده بود، در دوران ساسانی به اوج خود می‌رسد و مناسبات و روابط بسیاری را در جامعه ساسانی تحت تأثیر قرار می‌دهد. قوانین کشور، ضامن و حافظ پاکی خون خانواده‌ها و حفاظت از ثروت غیرمنقول آنان بودند. در *فارسنامه* عبارتی وجود دارد که به نظر می‌رسد از آیین و مسلک نامگ در زمان ساسانیان مأخوذ گردیده است. عادت و رسم پادشاهان و اشراف فارس و آکساره آن بود که از تمامی ممالک اطراف، مانند چین، روم، ترکستان و هند، دختران می‌گرفتند و پیوندهایی برقرار می‌کردند؛ بدین نحو که هیچ‌گاه دختری از سوی ایشان به دیگران داده نمی‌شد و دختران خود را تنها به کسانی که از خویشان و اهل بیت خود بودند، واگذار می‌کردند.

اسامی خاندان‌های بزرگ اشراف و ممتاز در دفاتر ویژه‌ای ثبت می‌گردید و دولت وظیفه نگهداری و حفظ این سوابق را بر عهده داشت. مردم عامه حق خریدن اموال اشراف را نداشتند و فقط اشراف و نجبا می‌توانستند در مالکیت اموال، به‌خصوص در جنبه‌های غیرمنقول آن، حاکمیت داشته باشند. با این حال، برخی خانواده‌های اشراف در گذر زمان به انقراض می‌رسیدند. علاوه بر این، در برخی ایام، خارج شدن از آیین رسمی کشور و ارتداد موجب محرومیت از ارث می‌شد و مردان از اموال و املاک خود و حتی موقعیت اجتماعی‌شان محروم می‌گردیدند و املاک آنان به نزدیک‌ترین خویشاوندان‌شان منتقل می‌شد.

در این نظام طبقاتی، در میان طبقات مختلف جامعه، تفاوت‌هایی بارز وجود داشت. هر یک از مردم در این سرزمین موقعیت و مقامی ثابت و ایستا داشتند و کسی اجازه نداشت که در حرفه‌ای دیگر شاغل شود، جز آنچه که به‌طور خاص برای او مقرر شده بود. در کتاب *میوگی*، که نویسنده‌اش نامشخص است، ذکر شده است که پیشه‌وران نباید در مشاغلی که آگاهی و توانایی آن را ندارند، وارد شوند و باید کارهایی را انجام دهند که در آن مهارت دارند و مختص به پیشه و خانواده‌شان است و در عوض، مزدی عادلانه بر اساس کار خود دریافت نمایند. به این ترتیب، اگر هر فردی در کاری مشغول شود که در آن تبحر ندارد، عملاً کار خود را بیهوده و تباه ساخته است.

ابوالفدا نقل می‌کند که خسروان ایران هرگز امری از امور دیوانی و حکومتی را به انسان‌های فرومایه و پست واگذار نمی‌کردند. در مجموع، تغییر طبقاتی امکان‌پذیر نبود، اما در برخی موارد استثناهایی نیز مشاهده می‌شد. این استثناهای ویژه زمانی پدید می‌آمد که یکی از افراد عامه از خود استعداد و هنری ارزنده نشان می‌داد. در این زمان، بر اساس نامه تنسر، این استعدادها به شاه تقدیم می‌گردید و پس از بررسی‌های لازم و آزمون آن فرد توسط هیربدان و موبدان، در صورت شایستگی، به دیگر طایفه‌ها ملحق می‌شدند. چنانچه فردی از نظر زهد و پارسایی آزمون می‌شد، به طبقه روحانیان وارد می‌شد؛ در صورتی که دلیری و شجاعت نشان می‌داد، به طبقه سپاهیان می‌پیوست و در صورت داشتن شایستگی در قوه تعقل و حافظه، به طبقه دبیران تعلق می‌گرفت. در هر حال، پیش از ورود به طبقات بالاتر، فرد می‌بایست آموزش‌ها و تعالیم کافی را دریافت کند.

بدین ترتیب، ارتقاء طبقاتی مردم به طبقه‌ای بالاتر به‌کلی منتفی نبود، اما این تحولات در عمل بسیار کمیاب رخ می‌داد. شاه از این اختیار برخوردار بود و بدین ترتیب، خون جدیدی را به عروق نجبا و اشراف وارد می‌ساخت. مردمان شهری وضعیت نسبتاً خوبی داشتند و با استفاده از صنعت و تجارت به مال و جاه دست می‌یافتند و آنان نیز مانند مردمان روستایی، مالیات پرداخت می‌کردند، اما از خدمات نظامی معاف بودند. در مقابل، مردمان روستاها، به‌ویژه رعایا، مورد بیگاری قرار می‌گرفتند و حق ترک زمین و مزرعه را نداشتند، مگر در زمان جنگ که مجبور بودند در پیاده‌نظام خدمت کنند. مردمان روستایی از نظر تحصیل و آموزش در پایین‌ترین سطح قرار داشتند، زیرا اکثر کشاورزان فاقد سواد بودند و تنها دهقانان تا حدودی خواندن و نوشتن می‌دانستند. آنچه ذکر شد، به وضوح نشان‌دهنده تأثیرات شرایط اجتماعی و اقتصادی و ارتباط آن با نظام طبقاتی ساسانی است (آرتور، ۱۳۶۷، ۵۹).

طبقات اجتماعی در عهد ساسانی

در عصر ساسانی، نظام اجتماعی و طبقاتی کشور به‌صورت کاملاً مشخصی تنظیم شده بود. ساسانیان، پس از آنکه حکومتی استوار بنیان نهادند، سیاستی جدید در پیش گرفتند تا موقعیت طبقات ممتاز جامعه را حفظ و ارتقا دهند. طبقه‌های اجتماعی عبارت بودند از:

طبقه روحانیان: شامل مغان و موبدان بود که آنها مسئولیت‌های مذهبی و اجتماعی را بر عهده داشتند. از مهمترین عنوان‌های این طبقه می‌توان به موبدان موبد (سرپرست روحانیان) اشاره کرد.

طبقه نظامی: متشکل از سپاهیان و ارتشتاران بود که به دو دسته سواره و پیاده تقسیم می‌شدند و مسئول حفظ امنیت و دفاع از سرزمین بودند.

طبقه اداری: این گروه شامل منشیان، حسابچی‌ها، کاتبان، تاریخ‌نگاران، طبیبان و ستاره‌شناسان بود که در استخدام ادارات و مسئولیت‌های اداری و فرهنگی قرار داشتند.

طبقه عامه مردم: این طبقه شامل تاجران، کارگران، دهقان‌ها و سایر پیشه‌وران بود. هر کدام از این طبقات شغلی یک سرپرست و رئیس داشتند. به‌عنوان مثال، رئیس دبیران ایران دبیرد و رئیس طبقه کارگران واستریوشان سالار نامیده می‌شد.

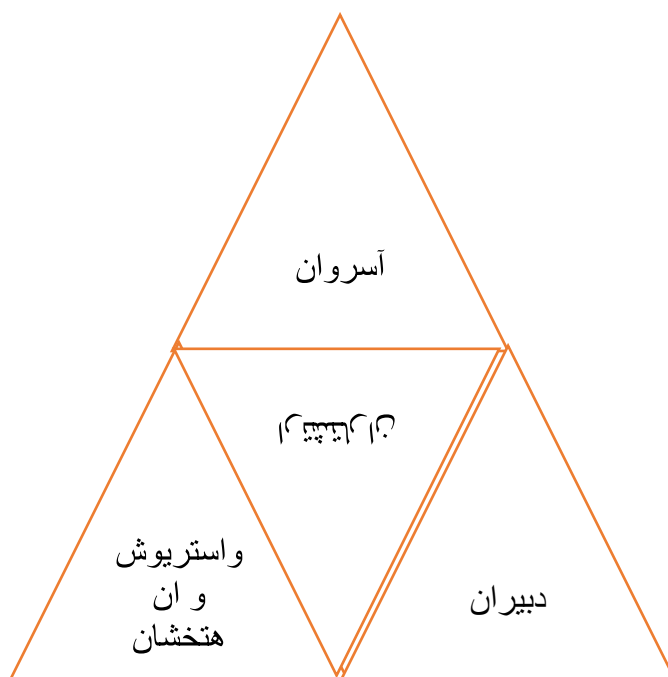
هر رئیس یک بازرس داشت که موظف به نظارت و سرشماری آمار جمعیتی طبقه مورد نظر بود و همچنین شرایط مالی هر فرد را بررسی می‌کرد. یک نفر معلم (اندرزید) نیز در اختیار رئیس بود تا به آموزش کودکان بپردازد و آن‌ها را برای کسب مهارت‌های لازم آماده کند.

در زمان ساسانی، همچنان که در دوران‌های قبل نیز در ایران وجود داشت، اختلاف طبقاتی شدیدی عرصه‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده بود. طبقه اشراف به‌طور کامل از سایر طبقات جدا بود و افراد دیگر طبقات اجازه ورود و صعود به طبقات عالی را نداشتند. با این حال، استثناهایی نیز وجود داشت که می‌توانستند افراد را از طبقه خود به طبقه‌های بالاتر ارتقا دهد.

نن‌فوذ طبقه چهارم (طبقه تولیدگر) به طبقات ممتاز به‌طرز شدیدی دشوار و حتی غیرممکن بود. پروفیسور گیرشمن در این باره اظهار می‌کند: "میان طبقه اشراف و طبقه فرودست سدی محکم و نفوذناپذیر قرار داشت و طبقات عامه مردم، در ناتوانی شدید قرار گرفته بودند." او همچنین اشاره دارد که طبقه‌های دون‌مایه (طبقه چهارم) در ناتوانی کامل بودند و هیچ‌گاه از تعلیم و تربیت برخوردار نمی‌شدند و آنان بردگانی وابسته به زمین بودند که همراه با مزارع و دهکده‌ها خرید و فروش می‌شدند.

در عهد ساسانی، زمین و وابستگی خونی دو عامل اساسی تقویت‌کننده این نظام طبقاتی بودند. سلطنت، مذهب، هنر، فرهنگ و مدنیت اجتماعی و همه‌ی مظاهر این اجتماع در دو عنصر یاد شده خلاصه گردیده بود (درانی، ۱۳۹۲، ۴۸).

شکل ۱. طبقات اجتماعی در عصر ساسانی

تعلیم و تربیت ساسانی

شوربخانه اطلاعات ما در زمینه آموزش و پرورش در دوران ساسانیان، به ویژه در دوره‌های ابتدایی، بسیار مختصر است. به نظر می‌رسد که تعداد زیادی از کشاورزان، سواد نداشتند و در بی‌سوادی کامل به سر می‌بردند. با این حال، دهقانان اندکی سواد داشتند و سال‌ها بعد از پایان حکومت ساسانی، این طبقه به حفظ و ثبت روایات و داستان‌های تاریخ میهن پرداختند.

تاجران و صنعتگران حداقل سواد در خواندن و نوشتن و انجام حساب و کتاب داشتند، اما عموم مردم به‌جز این طبقات، از سواد کافی برخوردار نبودند. به‌نقل از هیون‌سانگ، "پارسیان در اندیشه علم و دانش نبودند و تنها به شغل و مهارت خود اهمیت می‌دادند." به‌طور قطع، آموزش‌های ابتدایی و بخشی از تحصیلات عالی در اختیار روحانیون زرتشتی بود و این آموزش‌ها به‌طور عمده وجهه مذهبی داشت. اطلاعات بیشتری درباره تعلیم و تربیت فرزندان طبقات عالی در دست است.

برخی از اشراف‌زادگان، مشابه دوره هخامنشی، در قصر و دربار شاهی تحت نظارت رئیس معلمان (اسواران) به آموزش می‌پرداختند. نیاز به ذکر است که نجیب‌زادگان پیش از هر چیز، آموزه‌های مربوط به به‌کارگیری سلاح و فنون نظامی را فرا می‌گرفتند. سن ۱۵ سالگی سن خاتمه تمرینات ورزشی و تربیت اخلاقی محسوب می‌شد. به‌طوری که در کتاب «پند تامگی زرتشت» آمده است، "جوانان بایستی در همین سن شریعت و اصول دین زردشت را به وسیله اوستا و زند فراگیرند و از سرنوشت و تکالیف انسان‌ها آگاه شوند".

در سن بیست‌سالگی، جوانان به وسیله دانشمندان و هیربدان مورد امتحان و سنجش قرار می‌گرفتند. خادمی از دربار شاهی که در زمان سلطنت خسرو انوشیروان خدمت کرده، شرحی درباره تعلیمات آن زمان به‌صورت زیر بیان می‌کند: "در سنی معین او را به مدرسه بردند و بخش‌های عمده‌ای از کتب مذهبی اوستا و زند را همچون یک هیربد حفظ کرده و پس از آن در مدارس عالی و دروس پیشرفته، ادبیات، سخنوری، تاریخ، سوارکاری، تیراندازی با کمان، نیزه‌زنی و کاربرد تبرزین یاد گرفتند و همچنین در موسیقی و نجوم آموختند و در بازی‌های مختلف، به‌خصوص شطرنج، مهارت نسبی کسب کردند. در نهایت، آموخته‌های خود را در سایر زمینه‌ها در محضر پادشاه عرضه می‌داشتند".

منابع تاریخی ما اطلاعات کامل‌تری درباره تعلیم و تربیت دختران در دست ندارند، اما بارتلمه به این نکته اشاره می‌کند که آموزش دختران حول محور امور منزل و شوهرداری خلاصه می‌شده است. با این حال، در «بیغ نسک» به‌صراحت درباره آموزش زنان و دختران در امور خانه‌داری صحبت شده است (آرتور، ۱۳۶۷، ۵۴۵، ۵۵۵).

بنابراین، به‌نظر می‌رسد که زنان و دختران طبقه اشراف و ثروتمند ممکن بود به‌مراتب تا تحصیلات عالی نیز دست یابند. این موضوع از عبارتی در کتاب «مادیکانی هزار داستان» نیز مستخرج می‌گردد که در آن آمده است: "یک قاضی هنگامی که به دادگاه می‌رفت، پنج زن گرداگرد او جمع شدند و یکی از آنان از قاضی پرسشی درباره برخی از مواد مخصوص در جهت ضمانت و گرو برداشتن کرد. اما قاضی در این باره جوابی نداشت. ناگهان یکی از آنان به قاضی گفت: «استاد، مغزت را از پی این سوال آشفته مساز و بی هیچ خجالتی بگو: نمی‌دانم». ما خود پاسخ این پرسش را در شرحی از شروح کتاب مگوگان اندرز بد پیدا می‌کنیم" (بارتلمه، ۱۳۳۷، ۴۵).

مراکز آموزش عمومی

در دوره ساسانیان، مانند ادوار پیشین، تعلیم و تربیت پس از خانواده، عمدتاً در آتشکده‌ها و آتشگاه‌ها به عنوان نخستین مراکز آموزشی انجام می‌گرفت. این مکان‌ها دارای وظایف فرهنگی و آموزشی بودند و در کنار آموزش، عبادت، نیایش و مراسمات دینی نیز در آن‌جا انجام می‌شد. تربیت عمومی عامه مردم که غالباً جنبه مذهبی و خوگیری به سرنوشت و تقدیر خود داشت، در این آتشگاه‌ها صورت می‌گرفت و این نوع آموزش عموماً بر عهده روحانیان زرتشتی بود. معلمان آتشگاه‌ها علاوه بر اصول دینی، دروس مختلفی همچون پزشکی، حساب، ستاره‌شناسی و به‌ویژه زراعت و کشاورزی را نیز تدریس می‌کردند (ضمیری، ۱۳۷۵، ۳۴).

با رسمی شدن مذهب زرتشت، آتشکده‌های بسیاری در نقاط مختلف کشور دایر شدند. مهم‌ترین این آتشکده‌ها عبارتند از: آذربایجان (آتشکده آذرگشنسب)، خراسان (آتشکده آذربرزین مهر) و فارس (آتشکده آذرفرنبغ) (حکمت، ۱۳۵۰، ۵۹).

آموزشگاه‌های مهم این عصر شامل: الرها، نصیبین، ریشهر، دافنه، سلوکیه، تیسفون، و مرو می‌شدند که از میان آن‌ها، الرها و نصیبین از همه اهمیت بیشتری داشتند (صدری افشار، ۱۳۵۵).

تحصیل در به خصوص آموزشگاه شهر نصیبین سه سال به طول می‌انجامید و در هر سال تحصیلی، کلاس‌های درس در دو زمان تابستان و زمستان تشکیل می‌شد. برای اسکان محصلان، مجموعه‌ای از خوابگاه‌ها مانند خوابگاه‌های امروزی پیش‌بینی شده بود. در این خوابگاه‌ها، هشت تا ده محصل در هر اتاق زندگی می‌کردند و بدون مجوز اربابان مدرسه، اجازه خروج از مدرسه و خوابگاه را نداشتند. آن‌ها تنها در زمان تعطیلی درس و مدرسه می‌توانستند به بیرون بروند (سلطان‌زاده، ۱۳۶۴، ۴۱).

روحانیت و آموزش عمومی

در دوره‌ی ساسانیان، روحانیت نقش‌های مختلفی را ایفا می‌کرد که فراتر از تشریفات عبادی بود و به اداره‌ی امور اخروی و فکری مردم پرداخته می‌شد. دروس تمامی طبقات اجتماعی تحت نظارت روحانیان برگزار می‌شد، زیرا قبیله‌ها دارای تمام علوم زمان بودند. به علاوه، کتاب‌ها و ترجمه‌های آسمانی به‌ویژه در زمینه‌های فلسفه و دین میان آنان توزیع می‌شد (خدادادیان، ۱۳۸۱، ۱۴۲).

موبدان، مردان وارسته و فرزانه‌ای بودند که به شدت بر فرهنگ و سیاست شاهنشاهی ایرانیان تأثیر می‌گذاشتند. تربیت شاهزادگان، به‌ویژه ولیعهد پادشاه، یکی از وظایف اصلی روحانیان ساسانی به شمار می‌رفت. با این حال، ادعای سیسرون مبنی بر اینکه ولیعهدی نمی‌توانست پادشاه پارس‌ها شود مگر با تربیت نزد موبدان، چندان صحیح به نظر نمی‌رسد (ورمازون، ۱۳۷۲، ۱۳-۱۲).

آموزش و تربیت به‌طور خاص مختص فرزندان ثروتمندان و بزرگان بود. پسران ثروتمندان و نجبا از سن پنج سالگی تا ۲۴ سالگی به مدرسه می‌رفتند و مسئولیت آموزش آنان را مغان بر عهده داشتند. دروس این دوره شامل مسائل دینی برگرفته از اوستا، طب، حقوق، و آموزش‌هایی برای آمادگی در تصدی مشاغل دولتی، مانند شکار، کشاورزی و شنا بود (دورانت، ۱۳۶۷، ۲۶۸). آموزش عمومی مردم از سن هفت سالگی آغاز می‌شد و تا هفده سالگی ادامه داشت (جعفری، ۱۹۹۲، ۹).

روحانیان همچنین به‌عنوان مدبران و مرشدان اخلاقی و طیبیان روحانی در میان مردم عمل می‌کردند. شکی نیست که بخشی از تعلیم ابتدایی و کلیه معارف عالی به دست موبدان انجام می‌شد. جوانان اشراف همچنین مهارت‌هایی مانند خواندن، نوشتن، حساب کردن، و فنون ورزشی چون چوگان و شطرنج و سواری را یاد می‌گرفتند و آموزش‌های نظامی نیز برای آن‌ها اهمیت داشت (نژاد اکبری مهربان، ۱۳۸۶، ۲۱۱-۲۱۰).

آموزش و تعلیم دختران در این دوره به‌ویژه بر شوهرداری و اصول خانه‌داری متمرکز بود. به‌طوری که در «بغ نسک» به‌روشنی از آموزش بانوان در فنون خانه‌داری سخن به میان آمده است (بارتلمه، ۱۳۳۷، ۴۳). نوشته‌ای در این باب بیان می‌کند که: "همسر و فرزندان دختر خود را از کسب دانش و هنر محروم نکن تا ناراحتی و افسوس بر تو غلبه نکند." لذا می‌توان گفت که تعلیم و تربیت در عصر ساسانی را به دو دسته کلی تقسیم کرد: آموزش عامه و آموزش خاصه.

این دو نوع آموزش نیازمند بررسی دقیق‌تری هستند. در آموزش عامه، تنها به تربیت اخلاقی و مذهبی، تربیت حرفه‌ای، و تربیت طبقاتی پرداخته می‌شد و این آموزش‌ها عمدتاً به دست روحانیان زرتشتی انجام می‌شد. این روحانیان مؤلفه‌های لازم برای شناخت معارف دینی و اخلاقی را برای مردم فراهم می‌آوردند. در زمینه‌ی تربیت حرفه‌ای، روحانیان به توده‌های مردم القا می‌کردند که تنها مجاز به یادگیری مشاغل سنتی خانواده‌هایشان هستند و حق یادگیری مشاغل دیگر را ندارند.

تربیت طبقاتی به این نحو بود که مردم باید آگاهی پیدا می‌کردند که خویشان را به کدام طبقه اجتماعی تعلق دارند و بدین ترتیب ساختار اجتماعی و قدرت خاندان سلطنتی و دیگر مراکز قدرت در دوره ساسانی تداوم یافت. تربیت طبقاتی این امر می‌تواند با مفهوم «درماندگی آموخته شده» که روانشناسان معاصر مطرح می‌سازند، تطبیق داده شود.

نظام طبقاتی و آموزش عمومی

نظام تربیتی ایران باستان به‌واسطه‌ی وجود تبعیض و تمایز آموزشی برای قشرهای مختلف جامعه، ویژگی‌های بارزی داشت. جامعه‌ی طبقاتی در این دوران دارای مرزهای مستحکم و غیر قابل نفوذ بود و صعود به طبقات بالاتر تقریباً محال بود. این قشرسازی منجر به ظهور طبقات ممتاز از اشراف و درباریان شد که از امکانات قابل توجهی برخوردار بودند و در رفاه زندگی می‌کردند. در مقابل، اقشار ضعیف جامعه به زندگی در فقر و فلاکت گرفتار بودند و از آموزش‌های عدالت‌محور بهره‌مند نمی‌شدند.

با وجود اینکه زرتشت تعلیم و تعلم را واجب برای همه می دانست و هیچ تبعیضی میان دارا و ندار قائل نبود، واقعیت آموزش در آن زمان به گونه ای بود که کودکان اشراف زاده غالباً در محیط دربار و تحت نظر مربیان خاص آموزش می دیدند. اگرچه گزنفون از حق ایرانیان برای ارسال فرزندان خود به مراکز آموزشی عمومی سخن می گوید، این حق بیشتر نصیب خانواده های مرفه می شد که قادر به پرداخت هزینه های تحصیل بودند (گزنفون، ۱۳۹۴، ۹).

کودکان طبقات ممتاز در مدارس جداگانه آموزش می دیدند تا برای تصدی مشاغل مهم آماده شوند. آنان مهارت هایی در خواندن، نوشتن، حساب و علوم مختلف را به دست می آوردند، در حالی که توده مردم در بی سوادی به سر می بردند و حتی به این وضعیت راضی بودند. بعضی از دهقانان و تجار اندکی سواد داشتند، اما این سواد قابل قیاس با دانش طبقات ممتاز نبود (رضوی، ۱۳۵۰، ۱۸۲).

در عهد ساسانی، آموزشگاه ها و مراکز علمی و دینی تحت نظارت موبدان زرتشتی بودند و این مراکز بیشتر برای پرورش فرزندان اشراف و بزرگان طراحی شده بود (پیگولوسکایا، ۱۳۶۷، ۴۷۸). فرزندان روحانیان و شاهزادگان در علوم دینی، سیاسی و نظامی تحصیل می کردند، در حالی که فضای اجتماعی آن زمان به گونه ای بود که دیواری بین اشراف و طبقات پایین تر وجود داشت و این امر شکستن دیوار طبقاتی را برای افراد از طبقات پایین بسیار دشوار می کرد.

به تبع این شرایط، بر اساس نظرات باستان شناسان، نفوذ میان طبقات پایین و بالاتر تقریباً غیرممکن بود و دیواری بلند و غیر قابل نفوذ میان اشراف و دیگر طبقات جامعه وجود داشت (دلایپورت، ۱۹۴۳؛ گیرشمن، ۱۹۰۷، ۲۴۵).

در مجموع، نظام آموزشی ایران باستان به گونه ای طراحی شده بود که به تثبیت و استمرار تضادهای طبقاتی کمک می کرد و این شرایط اجتماعی به نفع طبقات ممتاز عمل می نمود.

سپهسالاری نهاد تاثیر گذار در حکومت غزنوی بود که بر مبنای نظامی بنا شده بودند. بر اساس همین اصل سپهسالار در این دولت قدرت و نقش اساسی داشت که مشروعیت خود را از شمشیر می گرفت. با توجه به اینکه نفوذ این منصب ثبات حکومت ها تحت تاثیر قرار می داد، قدرت این افراد باید کنترل می شد. این منصب همواره با دیگر نهادهای قدرتی همچون وزارت در ارتباط بوده است. این ارتباط پیچیده بر سر قدرت گاه به تعامل و گاه به رقابت ختم می شده است.

غزنویان خود از سپاهیان ترک بودند که تحت رهبری آلتکین سپهسالار یک سلسله مستقل تاسیس کرده و در تعیین استراتژی های نظامی سیاسی تاریخ ایران نقش کلیدی داشتند بنابراین درگیری میان این افراد و صاحب منصبان دیگر از جمله وزارت اجتناب ناپذیر بود. کما اینکه وزرا بخاطر در امان ماندن جان خود سعی می کردند راه میانه را در پیش گرفته و همیشه خود را در اوج قدرت نه دارند و در صورت موفق نشدن سعی بر کنار آمدن با منصب سپهسالاری بود.

در دولت غزنوی مقام وزارت دارای اهمیت و اعتبار بود اما با ضعیف شدن دولت، قدرت نظامیان افزایش پیدا کرد که این امر با تنش بین مقام وزارت و سپهسالاری شد. فقط وزاری می توانستند جایگاه خود را حفظ کنند که همسو با اهداف سپهسالاران شوند. بنابراین وزرا خواسته یا ناخواسته مجبور به ایجاد یک رابطه دوستانه با امرای نظامی از جمله آلتکین بودند. با توجه به نظامی بودن دولت غزنوی، سپهسالاران عقیده داشتند که حکومت به دست این افراد بنا شده است و نباید وزیر شخص دوم مملکت به حساب آید. سپهسالارانی از جمله اریاق و آسفتکین منصب دیوانسالاری را از دست اهل قلم خارج کردند. این چالش ها باعث ضعیف شدن حکومت مرکزی شده و در نهایت با همکاری سپهسالاران مرکز گریز با سلجوقیان، این حکومت را به چالش کشیدند.

نتیجه گیری

آموزش و پرورش در تمامی دوران ایران باستان همواره ساری و جاری بوده است. تاریخ پر بار ایران و موقعیت جغرافیایی ممتاز این سرزمین، که در محورهای ارتباطی میان شرق و غرب عالم قرار دارد، نشان می دهد که این خاک گران قدر بارها از هجوم اقوام بیگانه آسیب دیده است. اقوام پیروز همواره تلاش می کردند تا ارزش ها و اندیشه های خود را به ملت تحمیل کنند. از این رو، تعلیم و تربیت و مراکز آموزشی نقشی بی بدیل در انتقال اندیشه های اقوام پیروز به توده مردم ایفا می کردند.

در دوران ساسانی، طبق تفکرات و باورهای دین زرتشت، نظام طبقاتی تحت کنترل مذهبی و اجتماعی برقرار بود. ستم طبقاتی به توده مردم تحمیل می شد و آن ها جز تسلیم و رضایت در برابر ظلم حاکمان و ناعدالتی اجتماعی گزینده ای نداشتند. سرپیچی از دستورات

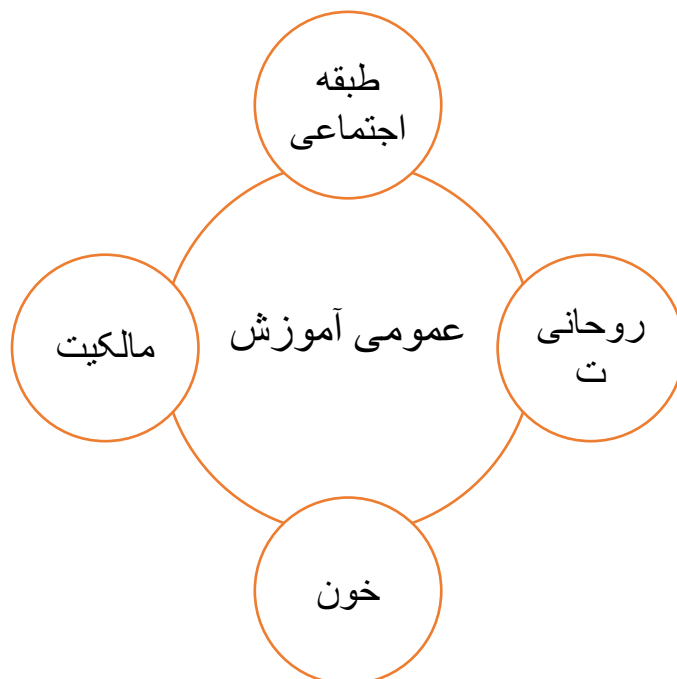
پادشاه و موبدان زرتشتی نافرمانی از فرامین الهی محسوب می‌شد. فساد و رانت در دستگاه حکومت و سلطه موبدان، نارضایتی‌های عمومی را افزایش می‌داد و ناخرسندی‌ها به طور روزافزون گسترش می‌یافت.

شاید در این دوران، اعتقادات و تصمیمات روحانیان بر اصول اولیه دین زرتشت سایه افکنده بود و اندیشه زرتشتی به تفکرات مغان تبدیل شده بود. در حالی که در آیین زرتشتی سفارش شده بود که باید پذیرای کسانی بود که برای تحصیل دانش و هنر مراجعه می‌کنند و آنچه شایسته است را به آن‌ها آموخت، در عمل آموزش عمومی به معنای امروزی وجود نداشت و این آموزش تنها در اختیار اشراف و طبقات ممتاز بود. عوام مردم در بی‌سوادی کامل به سر می‌بردند و از علوم و دانش‌های عصر خود بی‌بهره بودند. استثناهای محدودی نیز وجود داشت؛ به طوری که اگر شخصی از طبقات پایین استعداد ویژه‌ای در زمینه‌ای نشان می‌داد، می‌توانست از طریق ارائه این استعداد به شاه و درباریان و موبدان، به طبقات بالا دست یابد، هرچند که این مسیر برای بسیاری هموار نبود.

پادشاهان ساسانی عقیده داشتند که افراد عادی را نباید به کارهای مهم کشور گماشت و بنابراین، افرادی از طبقات ممتاز را برای مسئولیت‌های کشوری و لشکری تربیت می‌کردند. طبقات پایین جامعه نیز آموزش‌های حرفه‌ای خاص خود را از خانواده و قبیله دریافت می‌کردند و فرصتی برای بهره‌مندی از آموزش‌های دولتی نداشتند. هرچند در دوره‌های کوتاه پادشاهانی چون خسرو انوشیروان تلاش کردند تا عدالت و برابری را به شکلی محافظه‌کارانه برقرار کنند، اما به سبب نفوذ زیاد روحانیون زرتشتی، این تلاش‌ها به ثمر ننشست. در این زمان، افرادی که به عنوان نخبگان شناخته می‌شدند، فارغ از طبقه اجتماعی‌شان امکان تغییر طبقه را داشتند و از طبقه‌ای پایین‌تر به طبقه‌ای بالاتر می‌رفتند، با این حال، روحانیون زرتشتی گاهی در این مسیر موانعی را ایجاد می‌کردند.

به عنوان مثال، در یکی از وقایع تاریخی، شخصی از طبقات پایین که در موسیقی تبحر داشت، به دلیل عدم اجازه از طرف خنیانگ دربار برای ملاقات با شاه تلاش کرد. او هنگامی که فهمید شاه قصد سفر دارد، بر بالای درختی رفت و شروع به نواختن موسیقی کرد. شاه با شنیدن صدای او دستور توقف کاروان را صادر کرد و اینگونه آن شخص توانست با شاه دیدار کند و به حق و مقام خود دست یابد. در این ایام، نظام طبقاتی و نفوذ طبقات ممتاز و روحانیون زرتشتی، دیواری بزرگ میان آن‌ها و توده مردم ایجاد کرده بود و این دیوار شامل نظام آموزشی نیز می‌شد، به گونه‌ای که تعلیم و تربیت از تبعیض‌های موجود مستثنی نبود.

شکل ۲. عوامل طبقاتی موثر بر آموزش عمومی در عهد ساسانی

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به نحو مساوی در نگارش مقاله همکاری داشتند.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

- بارتلمه، کریستیان. (۱۳۳۷). زن در حقوق ساسانی (ترجمه ناصرالدین صاحب‌الزمانی). تحقیقات خاورشناسان. تهران.
- باقری، خسرو، سجادیه، نرگس، و توسلی، طیبه. (۱۳۸۹). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- پیگولوسکایان. (۱۳۶۷). شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان (ترجمه رضا عنایت). مرکز انتشارات علمی و فرهنگی.
- تکمیل همایون، ناصر. (۱۳۶۸). آموزش عالی در ایران باستان. *مجله تحقیقات تاریخی*، ۱(۲)، ۳۰۵-۳۵۱.
- حکمتی، علیرضا. (۱۳۵۰). آموزش و پرورش در ایران باستان. تهران: مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی.
- حبیبی‌نژاد، رضا. (۱۳۹۱). مراکز آموزشی ایران در دوره ساسانی. پارسه، ۱۸-۱۹.
- خدادادیان، اردشیر. (۱۳۸۱). تاریخ ایران باستان: ساسانیان. تهران: نشر به دید.
- درانی، کمال. (۱۳۹۲). آموزش و پرورش ایران قبل و بعد از اسلام. تهران: انتشارات سمت.
- ذوالنوری، فرهاد، و پروانه، فرهاد. (۱۳۹۷). طبقات اجتماعی ایران باستان (با تکیه بر عصر ساسانی). *تاریخنامه خوارزمی*، ۶(۲۳).
- رضوی، مسعود. (۱۳۵۰). تربیت ایرانیان در شاهنشاهی دوران پیش از اسلام. مدرسه عالی پارس.
- سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۶۴). تاریخ مدارس ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون. تهران: آگاه.
- صدری‌افشار، غلامحسین. (۱۳۵۵). سرگذشت سازمان‌ها و نهادهای علمی و آموزشی در ایران. تهران: انتشارات وزارت علوم و آموزشی عالی.
- ضمیری، محمدعلی. (۱۳۷۵). تاریخ آموزش و پرورش ایران و اسلام. تهران: راهگشا.
- کریستین‌سن، آرتور. (۱۳۶۷). ایران در زمان ساسانیان (ترجمه رشید یاسمی). تهران: امیر کبیر.
- گیرشمن، رومن. (۱۳۸۶). ایران از آغاز تا اسلام (ترجمه محمد معین). تهران: نگاه.
- گیلانی، نجم‌الدین. (۱۳۹۴). تأملی بر جامعه طبقاتی عصر ساسانی و تداوم آن در قرون اولیه اسلامی (با تکیه بر خاندان بختیشوع). *پژوهشنامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی*، ۴(۱)، ۶۷-۸۲.
- گزنون. (۱۳۹۴). لشکرکشی کوروش، یا بازگشت ده هزار نفر (ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی). دنیای کتاب.
- مشکور، محمدجواد. (۱۳۶۸). کارنامه اردشیر بابکان. تهران: انتشارات آشنا.
- ویل دورانت. (۱۳۶۷). تاریخ تمدن (ج ۱). تهران: انتشارات امیرکبیر.

References

- Bagheri, K., Sajadiyeh, N., & Touseli, T. (2010). Ravash va ravesh haye pazhuhesh dar falsafe ye taalim va tarbiyat. Tehran: Pazhuheshkade-ye Motaleat e Farhangi va Ejtemai.
- Barthelme, C. (1958). Zan dar hoquq e Sasanian (N. Sahebolzamani, Trans.). Tehran: Tahqiqat e Khavareshenasan.
- Christensen, A. (1988). Iran dar zaman e Sasanian (R. Yasemi, Trans.). Tehran: Amir Kabir.
- Delaporte, A., & Huart, C. (1943). L'Iran antique: Elam et Perse et la civilization iranienne. Paris: Albin Michel.
- Derani, K. (2013). Amoozesh va parvaresh e Iran qabl va baad az eslam. Tehran: SAMT.
- Ghirshman, R. (1907). L'empire des Sassanides: Le peuple, l'etat, la cour.
- Ghirshman, R. (2007). Iran az aghaz ta eslam (M. Moin, Trans.). Tehran: Negah.
- Gilani, N. (2015). Taammoli bar jame-e tabaqati-ye asr e Sasanian va tedavom e an dar qorun e avvaliye ye eslami (ba tokiye bar khandan e Bakhtishu). Pazhuheshname-ye Tarikh-e Ejtemai va Eqtesadi, 4(1), 67–82.
- Habibinejad, R. (2012). Marakez e amoozeshi ye Iran dar dowre-ye Sasanian. Parse, 18–19.
- Hekmati, A. (1971). Amoozesh va parvaresh dar Iran e bastan. Tehran: Moasseseye Tahqiqat va Barnamerizi-ye Elmi va Amoozeshi.
- Khodadadian, A. (2002). Tarikh e Iran e bastan: Sasanian. Tehran: Nashr e Be Did.
- Mashkur, M. J. (1989). Karname-ye Ardashir Babakan. Tehran: Entesharat-e Ashna.
- Razavi, M. (1971). Tarbiyat-e Iranian dar shahanshahi-ye dovrane pish az eslam. Tehran: Madreseye Ali-ye Pars.
- Sadri Afshar, Gh. (1976). Sargozasht-e sazman-ha va nahad-ha-ye elmi va amoozeshi dar Iran. Tehran: Vezarat-e Olum va Amoozesh-e Ali.
- Soltanzadeh, H. (1985). Tarikh-e madares-e Iran az ahd-e bastan ta tasis-e Dar al-Fonun. Tehran: Agah.
- Tamkine Homayoun, N. (1989). *Amoozesh-e ali dar Iran-e bastan. Majalle-ye Tahqiqat-e Tarikhi*, 1(2), 305–351.
- Vazir Duranti, W. (Will Durant). (1988). Tarikh-e tamaddon (Vol. 1). Tehran: Amir Kabir.
- Xenophon. (2015). Lashkarkeshi-ye Kurosh, ya bazgasht-e dah hezar nafar (Gh. Vahid Mazandarani, Trans.). Tehran: Donya-ye Ketab.
- Zameeri, M. A. (1996). Tarikh-e amoozesh va parvaresh-e Iran va eslam. Tehran: Rahgosha.
- Zolnouri, F., & Parvaneh, F. (2018). Tabaqat-e ejtemai-ye Iran-e bastan (ba tokiye bar asr-e Sasanian). *Tarikhnama-ye Khvarazmi*, 6(23).